

Seksuaalivähemmistöjen yhdenvertaisuus ja sukupuolten välinen tasa-arvo liikunnassa ja urheilussa

Liikuntatieteen päivät 31.8.2017

Marja.Kokkonen@jyu.fi

TÄMÄN PUHEENVUORON PÄÄTEEMAT

- I **Ydinkäsitteet:** sukupuoli-identiteetti, sukupuolen ilmaus, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt, seksuaalinen suuntautuminen, tasa-arvo, yhdenvertaisuus, syrjintä
- II **Koululiikunnan kysymykset:** sukupuolitietoinen opetus, heteronormatiivisuus, sukupuolittuneet käytänteet: opetusryhmät, -sisällöt, arviointi, opetusmenetelmät, -viestintä, odotukset
- III **Urheilun kysymykset**

SUKUPUOLEN MONINAISUUS

Biologinen
(sex)

Sosiaalinen
(gender)

Koettu
(experienced
gender)

Juridinen
(legal
gender)

Kehollinen
(embodied
gender)

1) **kromosomit:**

→ XX, XY

2) **sukurauhaset:**

→ munasarjat,
kivekset

3) **hormonit:**

→ estrogeeni,
androgeeni

Kasvatus
Vuorovaikutus
Kulttuuri

1) Nainen
2) Mies
3) Kolmas
sukupuoli

BIOLOGINEN SUKUPUOLI KYSEENALAISTUU

- ***Mosaikismi: 45X/46XY** (joissain soluissa Y puuttuu, sukuelimet nais- ja miesmäiset)
- ***Androgeeni insensitiivisyys (syndrooma; AIS):** geeneiltään mies 46XY
  - androgeenireseptorit ei toimi kunnolla → androgeeni ei vaikuta (CAIS-yksilöt **naisia**; kivekset vatsaontelossa, ulkoiset sukupuolielimet naismaiset)
- ***5 α -reduktaasin puutos:** geeneiltään mies 46XY
  - entsyymin puutoksen seurauksena ulkoiset sukupuolielimet naiselliset, ei naisten sisäisiä sukuelimiä
- ***Synnyynnäinen lisämunuaishyperplasia (CAH):** 46XX tai 46XY
  - lisämunuaainen ei eritä tarpeeksi kortisolia → tytöillä miesmäiset ulkoiset sukuelimet ja lisämunuaiskuoren androgeenituotanto on lisääntynyt (kilpailuetu?)

SUKUPUOLI- IDENTITEETTI

kokemus omasta
sukupuolesta tai suku-
puolettomuudesta;
omasta
maskuliinisuudesta,
feminiinisyydestä tai
androgynisyydestä

(Haas ym., 2011)

SUKUPUOLEN ILMAUS

kaikki *toiminta ja
käyttäytyminen*, jolla
ilmaisemme
itsellemme ja muille
olevamme nainen,
mies tai jotain muuta;
vaatetus, muu ulkonäkö
(hiukset, meikki, korut,
asusteet), puhetyyli,
ilmeet ja eleet

SUKUPUOLIENEMMISTÖ JA -VÄHEMMISTÖ

1) **Cissukupuolinen ihminen:** koettu sukupuoli = syntymässä määritelty sukupuoli

2) **Intersukupuolinen ihminen:** sukupuolen tunnusmerkit eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset. Voi kokea itsensä naiseksi, mieheksi tai muunsukupuoliseksi.

3) **Transihmiset:**

- **Transsukupuolinen:** koettu sukupuoli $\neq$ syntymässä määritelty sukupuoli (transnainen, transmies)

- **Muunsukupuolinen/transgender:** voi kokea itsensä naiseksi JA mieheksi, naisen ja miehen VÄLILLÄ, naisen ja miehen ULKOPUOLELLA

- **Transvestiitti:** ihminen, jolla on tarve ilmaista eläytymällä/ pukeutumalla/laittautumalla 'vastakkaista' sukupuolta

Trans- ja muunsukupuoliset kilpaurheilijat

KOK tammikuussa 2016

- **Transmiehillä ei rajoituksia**
- **Transnaisilla:**
  - **identifioituttava naiseksi (ei saa urheilurintamalla muuttaa 4 vuoteen identiteettiään)**
  - **korjausleikkauksia ei enää tarvita**
  - **testosteronitaso todistettava riittävän alhaiseksi (alle 10 nmol/L) vähintään vuotta ennen ensimmäistä kilpailuaan**

**Muunsukupuoliste
n ongelma: Mikä
sarja, mitä ilmoitan
doping –
kaavakkeessa ?**

Lajisäännöt

Kuva: Oscar Lindell

Suomen Tanssiurheiluliito (2017, s. 24):

"Tanssiurheiluparin osapuolten on oltava eri sukupuolta."

SEKSUAALISEN SUUNTAUTUMISEN MONINAISUUS –

**kehen tunnet emotionaalista tai
eroottista vetoa?**

**Hetero-
seksuaali**

**Homosek-
suaali
(homot,
lesbot)**

**Bi-
seksuaali**

**Pan-
seksuaali**

**(Aseksu-
aali)**

Tasa-arvolaki (609 / 1986)

1 § ...””tarkoituksena on estää **sukupuoleen perustuva syrjintä** ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa”...
”Lain tarkoituksena on myös estää **sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä.**”

6 c § (30.12.2014/1329): **Sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisy**

Viranomaisten, koulutuksen järjestäjien ja muiden koulutusta tai opetusta järjestävien yhteisöjen sekä työnantajien *tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti.*

Yhdenvertaisuuslaki (2014/1325)

- **8 § : Syrjinnän kieltö:** Ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, **seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.** Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen.

Välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi tässä laissa tarkoitettua syrjintää on **häirintä**, kohtuullisten mukautusten epääminen sekä ohje tai käsky syrjiä.

- **9 § : Positiivinen erityiskohtelu:** Sellainen oikeasuhtainen *erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen* tai poistaminen, ei ole syrjintää.

Syrjinnän muodot

- **Yksilöllinen:** torjuminen, vihamielisyys, häirintä, kiusaaminen, väkivalta
- **Välitön:** ihmisen/ihmisryhmän erilainen kohtelu jollakin kielletyllä perusteella (esim. ikä, uskonto, ihonväri, seksuaalinen suuntautuneisuus)
- **Institutionaalinen:** mm. sukupuolten erilaiset palkinnot, joidenkin urheilulajien säännöt, naisurheilijoiden sukupuolen testaus, hallivuorojen jakoperusteet, transukupuolisten lisääntymiskyvyttömyysehto
- **Välillinen:** menettelyt, käytännöt, päätökset, jotka asettavat ihmiset eriarvoiseen asemaan (mm. sukupuolisidonnainen sotu, aiempi avioliittolaki)
- **Moniperustainen**
- **Sisäryhmäsyrjintä**

Yhdenvertaisuuslain (1325, 14 §) mukaan syrjintää on lisäksi *häirintä*

Häirintä = ihmisen tai ihmisryhmän arvoa loukataan luomalla **uhkaava, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri.**

Tällaista ilmapiiriä luovat vihjailevat eleet ja katseet, **härskit puheet, vitsit**, pukeutumista tai yksityiselämää koskevat huomautukset ja kysymykset, fyysinen koskettelu, sukupuolista kanssakäymistä koskevat ehdotukset sekä raiskaus tai sen yritys.

Liikuntalaki (390/2015,2 §)

Tämän lain tavoitteena on edistää:

- 1) eri väestöryhmien mahdollisuuksia liikkua ja harrastaa liikuntaa;
- 2) väestön hyvinvointia ja terveyttä;
- 3) fyysisen toimintakyvyn ylläpitämistä ja parantamista;
- 4) lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä;
- 5) liikunnan kansalaistoimintaa mukaan lukien seuratoiminta;
- 6) huippu-urheilua;
- 7) liikunnan ja huippu-urheilun rehellisyyttä ja eettisiä periaatteita; sekä
- 8) *eriarvoisuuden vähentämistä liikunnassa.*

Tavoitteen toteuttamisessa lähtökohtina ovat *tasa-arvo, yhdenvertaisuus, yhteisöllisyys, monikulttuurisuus ...*

Liikuntalain perusteella opetus- ja kulttuuriministeriö edellyttää rahoittajana, että avustusta hakeva liikuntajärjestö laatii yhdenvertaisuus- ja tasa-arvo-suunnitelmat.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (POPS; 2014)

- Tasa-arvon tavoite ja laaja yhdenvertaisuusperiaate ohjaavat perusopetuksen kehittämistä (s.16)
- Perusopetuksen yhteiskunnallisena tehtävänä on edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta...
Perusopetuksen tehtävänä on osaltaan ehkäistä eriarvoistumista ja syrjäytymistä sekä edistää sukupuolten tasa-arvoa.
Perusopetus kannustaa yhdenvertaisesti tyttöjä ja poikia eri oppiaineiden opinnoissa sekä lisää tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. Jokaista oppilasta autetaan tunnistamaan omat mahdollisuutensa ja rakentamaan oppimispolkunsa ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. Kaiken toiminnan tulee vahvistaa koulutuksellista tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä parantaa oppimaan oppimisen taitoja ja edellytyksiä elinikäiseen oppimiseen (s. 19)

(POPS; 2014, 30)

Oppiva yhteisö edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Yhteisön jäsenet tulevat kohdatuiksi ja kohdelluiksi samanarvoisina riippumatta mistään henkilöön liittyvästä tekijästä.

Samanarvoisuus ei merkitse samanlaisuutta. Yhdenvertainen kohtelu edellyttää sekä perusoikeuksien ja osallistumisen mahdollisuuksien turvaamista kaikille että yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista. Peruskouluaikana oppilaiden käsitys omasta sukupuoli-identiteetistä ja seksuaalisuudesta kehittyy. *Oppiva yhteisö edistää arvoillaan ja käytänteillään sukupuolten tasa-arvoa ja tukee oppilaita oman identiteetin rakentumisessa. Opetus on lähestymistavaltaan sukupuolitietoista.* Yhteisö rohkaisee oppilaita tunnistamaan omat mahdollisuutensa sekä suhtautumaan eri oppiaineisiin, tekemään valintoja ja sitoutumaan opiskeluun *ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja.*

SUKUPUOLI- JA HETERONORMATIIVISUUS

- **sukupuolia on vain kaksi: naiset ja miehet**
- **ihmiset käyttäytyvät tietyn tavan mukaan riippuen sukupuolestaan**
- **kaikki ovat heteroseksuaaleja**

HOMOFOBIA

= kaikki ennakkoluulo, syrjintä, häirintä tai väkivalta, joka perustuu seksuaalivähemmistöjä kohtaan tunnettuun *pelkoon, vastenmielisyyteen, epäluottamukseen tai vihaan* ja kohdistuu homoihin, lesboihin, biseksuaaleihin ja transsukupuolisiin ihmisiin (Hemphill & Symons 2009)

Koululiikunnan sukupuolittuneet käytänteet

- **Erillisryhmät vs. sekaryhmät:** fyysinen aktiivisuus, turvallisuus, motoriset ja sosiaaliset taidot, pätevyyden kokemukset, kiusaaminen
  - sukupuolistereotyytiat vahvistuvat
  - 2-luokkainen sukupuolikäsitys vahvistuu
  - minne trans/muunsukupuoliset menevät ??
- **Opetussisällöt ja -menetelmät:** sukupuolierityistä toimintaa (telinevoimistelu vs. hernepussikävely), tytöt demoaa ”tyttöjen lajit”

- **Opettajien odotukset:** poikien sukupuolelle tyypillinen liike on koordinoitua ja räjähtävää, tyttöjen rytmistä ja tasapainoista
- **Opetusviestintä:** poikien kanssa enempi vuorovaikutusta, tyttöjä kehuaan mutta taitoja ei opeteta, puhe vahvistaa biologisiksi oletettuja eroja ('naisten ja miesten punnerrukset', 'lentisverkko miesten korkeuteen')
- **Arviointi:** poikien arviot suotuisampia, arvosanat parempia tai samaan arvosanaan tyttöjen pystyttävä enempään (Suomessa: aktiivisuus, ei häirintää, noudatettava ohjeita)

Sukupuolineutraali opetus

= sukupuolesta riippumaton, kummankin sukupuolen tasapuolisesti huomioon ottava tai sukupuolierot häivyttävä

Miesten ja naisten erilaisuuden hyväksyminen

EI

KYLLÄ

Tasa-arvon
aktiivinen
edistäminen

EI

sukupuolen merkityksen
kieltävä, yksilökeskeinen

sukupuolistereotyyppinen

KYLLÄ

sukupuolineutraali

sukupuoliherkkä

Huida, Smeds, Haavio-Mannila & Kauppinen-Toropainen 1993, 7-8

Sukupuolisensitiivinen / sukupuolitietoinen opetus =

1) ihmisen kohtaamista ja hyväksymistä omana itsenään;
2) sukupuoleen kohdistuvien rooli-odotusten ja käyttäytymismallien avaamista, purkamista ja laajentamista;
Opetuksessa tunnustetaan erilaisia sukupuolen ilmentämisen muotoja, mutta niitä ei uusinneta kyseenalaistamatta - kannustetaan yksilöä löytämään omannäköinen tapa toteuttaa itseään.

”Lähtökohtaisesti sukupuoli ei ole pelkkää biologiana.”

”Opetettaessa pidättäytytään sosiaalistamasta oppilasta hänen ulkoiseen sukupuoleensa.”

Luettavaa

- **Alanko, A. (2014). Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa ? Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 146 & Seta-julkaisuja 23, Helsinki.**
- **Kokkonen, M. (2012). Seksuaali- ja sukupuoli- vähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2012:5.**
- **Kokkonen, M. (2013). Liikuntapedagogiikan yhdenvertaisuus - sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen näkökulma. Teoksessa T. Jaakkola, J. Liukkonen & A. Sääkslahti (toim.), Liikuntapedagogiikka, s. 431-461. Jyväskylä: PS-kustannus.**
- **Kokkonen, M. (2015). Sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuneisuus koululiikunnan kompastuskivinä: kuvaileileva kirjallisuuskatsaus. Kasvatus 46(5), 460 – 472,**